
RESULTATEN VAN 8 JAAR BEHEER VAN ORCHIDEEËNRIJKE SPOORBERMEN IN DRENTHE

Hans DEKKER

Zusammenfassung

Die Böschungen der Schienenwege in den Niederlanden sind von alters her eine Zufluchtsstätte für seltene Pflanzen und Tiere. Mit den Nederlandse Spoorwegen (der niederländischen Bahngesellschaft) wurden 1986 Vereinbarungen getroffen über Pflegemaßnahmen zum Erhalt der in der Böschung einer Bahnstrecke bei Hogeveen (Provinz Drenthe) vorkommenden wertvollen Vegetation. Inzwischen haben *Platanthera bifolia* und einige andere seltene Pflanzen stark in Anzahl zugenommen. Man hofft, daß diese Arten sich von hier über die in der Nähe gelegenen Naturschutzgebiete verbreiten werden.

Summary

The slopes of the railroads in the Netherlands are of old a refuge for rare plants and animals. In one of such slopes near Hogeveen in the province of Drenthe some specimens of *Platanthera bifolia* and other rare plants were present. In 1986 appointments have been made with the management of the Dutch Railroads, in order to maintain the slopes in a way favourable for this vegetation. Since then the orchid and some other species have increased substantially. It is hoped, that these species will spread itself over nature reserves in the neighbourhood.

Inleiding

In 1986 werden bij een inventarisatie van een spoorbermgedeelte bij Pesse nabij Hogeveen nog slechts drie rozetten aangetroffen van *Platanthera bifolia*. Eertijds kwam deze orchidee talrijk voor op allerlei plaatsen rond Hogeveen. Met name in heischraal grasland, bermen en taluds van sloten was deze soort te vinden. Van al die vindplaatsen resteerde in 1986 alleen nog die in de spoorberm. Ook andere zeldzame soorten legden hier uiteindelijk het loodje. Zo waren in 1986 *Dactylorhiza maculata* s.l., *Pedicularis sylvatica* en *Polygala serpyllifolia* reeds verdwenen. Van *Arnica montana* waren nog enkele rozetten over. De oorzaken van de achteruitgang waren met name een niet op het

behoud van zeldzame levensgemeenschappen gericht beheer, enkele calamiteiten waaronder brand en de algehele verslechtering van het milieu door b.v. verzuring. Het was te vrezen, dat ook *P. bifolia* binnen afzienbare tijd zou verdwijnen.

Initiatief

In 1986 werd door het toenmalige Consulentenschap Natuur-, Milieu- en Faunabeheer (NMF) contact opgenomen met de Nederlandse Spoorwegen om te bezien of er een oplossing te vinden zou zijn. De NS bleek, ondanks de rapportage van Koster (1987) niet goed op de hoogte van de natuurwaarden van de spoorbermen. De eerste winst van het gesprek was de bewustwording bij de NS van andere facetten van het spoor dan het reizigersvervoer. De tweede winst was de bereidheid van de NS om iets aan het beheer te gaan doen. Daarom werd door NMF contact opgenomen met de Stichting Landschapsbeheer Drenthe (SLD). Deze verklaarde zich bereid om tegen vergoeding van de machinekosten en 10% van het arbeidsloon eventuele maatregelen uit te voeren. Er werd een eenvoudige beheersvisie voor de spoorberm opgesteld, die vooral voorzag in het verwijderen van de bosopslag, het maaien en afvoeren van het gewas en het kleinschalig pluggen van verruigde delen. Behalve bij Hoogeveen zijn er langs het spoor in Drenthe nog meer vindplaatsen van interessante planten, zoals van *Dactylorhiza maculata* ssp. *ericetorum* bij Vries. Ook voor deze bermgedeelten werd een beheersvisie opgesteld. Gedurende de afgelopen periode van acht jaar is het Consulentenschap NMF, later NBLF (Natuur, Bos, Landschap en Fauna) genoemd, het beheer blijven coördineren.

Resultaten

In totaal werd bij Hoogeveen 700 meter in beheer genomen. Na acht jaar zijn de resultaten in dit gedeelte spectaculair. Het aantal exemplaren van *Platanthera bifolia* is explosief toegenomen. In 1993 werden in totaal 240 bloeiende exemplaren geteld. Daarnaast werden nog vele niet-bloeiende planten waargenomen. De populatie werd gedurende de periode 10 juni - 15 juli drie keer geteld, waarbij het hoogste aantal pas bij de derde keer werd vastgesteld. Ook andere soorten reageerden uitstekend. *Arnica montana* breidt zich weer uit over de spoorberm en komt weer goed in bloei. Andere verdwenen soorten hebben zich weer gevestigd. Voorbeelden hiervan zijn *Pedicularis sylvatica*, *Polygala serpyllifolia* en *vulgaris*, *Drosera rotundifolia* en *intermedia*, *Scirpus caespitosus* en *Carex panicea*. Het resultaat na acht jaar van maaien en afvoeren is dus beslist goed te noemen.

In de berm bij Vries is het resultaat minder spectaculair. Het aantal exemplaren van *Dactylorhiza maculata* ssp. *ericetorum* heeft zich niet explosief vermeerderd, maar is relatief constant gebleven. Jaarlijks komen ongeveer 6 tot 10 exemplaren in bloei.

Spoorberm bij Pesse, juni 1992, vegetatie met *Platanthera bifolia*

Voor de geringe expansie is echter wel een aantal oorzaken aan te voeren. Ten eerste staan de planten aan het einde van een verbrede berm, daar waar een waterschapsleiding de spoorbaan kruist. Dit is het laagste en vochtigste deel van de berm. De zware machines van het waterschap komen hier vrij vaak en moeten hier keren. De insporing is dus groot. Daarnaast is het bermgedeelte een keer afgebrand en is er op een deel van de berm oud spoorbedmateriaal gedumpt (zand met grind). Tevens zijn er versnipperde takken een tijd lang blijven liggen en wordt er regelmatig door de NS met een bedrijfsauto over de berm gereden. Enige jaren voordat met het beheer werd begonnen, zijn alle toen aanwezige planten uitgestoken. Al deze calamiteiten in aanmerking genomen, is het nog een wonder, dat er jaarlijks een aantal planten in bloei komt.

Op de hogere delen van de berm, waar deze calamiteiten niet of nauwelijks plaatsvonden, reageert de vegetatie beter. *Arnica montana* komt goed in bloei en *Pedicularis sylvatica* breidt zich langzaam uit. Opmerkelijk is het voorkomen van *Gentiana pneumonanthe* in een kleine depressie. Het is namelijk de enige plaats in Drenthe waar deze soort langs het spoor voorkomt en tevens wordt vergezeld door *Maculinea alcon* (Gentiaanblauwtje). Dit blauwe vlindertje is afhankelijk van zowel de Klokjesgentiaan als van een soort mier, *Myrmica ruginodes*. Op de plant zet het vlindertje de eitjes af. De rups doet zich te goed aan de bloemknop, bloem en vruchtbeginsel. Na een korte tijd laat de rups zich op de grond vallen en wordt door de mieren naar het mierennest gebracht. Hier scheidt de rups

en later de pop een zoetige stof af die door de mieren wordt gegeten. De rups eet jong mierenbroed. Na de verpopping moet de jonge vlinder, die niet meer door de mieren wordt herkend en als vijand wordt gezien, rennen voor zijn leven om uit het mierennest te komen. Eenmaal buiten begint de cyclus opnieuw.

Overigens komen langs de waterschapsleiding sinds een aantal jaren ook exemplaren van *Dactylorhiza maculata* ssp. *ericetorum* voor. Door het beheer van het waterschap kwamen veel planten niet tot bloei. Het talud werd namelijk drie keer per jaar gemaaid, t.w. in maart-april, juni-juli en september-oktober. Drie keer maaien van de taluds van een sloot die alleen in de winter en bij enorme stortbuien waterhoudend is, vond het Consulentenschap NBLF Drenthe wat overdreven. Daarom werd het waterschap benaderd en werd voorlichting gegeven over een extensiever maaibeheer. Sinds die tijd worden de taluds niet meer in juni-juli gemaaid; de tweede maaibeurt wordt overgeslagen. De orchideeën kunnen tegenwoordig na de bloei voldoende zaad zetten voor reproductie.

Beheer

Het beheer van de spoorbermgedeelten bestaat uit het jaarlijks in september maaien van het gewas met een éénassige trekker met maaibalk. Moeilijke delen worden met een bosmaaier gemaaid. Het materiaal wordt met de hand bij elkaar geharkt en met een lichte wagen, die aan de éénassige wagen gekoppeld kan worden, afgevoerd. Door gebruik te maken van deze lichte apparatuur wordt insporing en hiermee verdichting van de bodem voorkomen. Het bovenste deel van de bodem blijft hierdoor relatief luchtig, wat goed is voor de doorworteling van de planten en voor het kunnen kiemen van de zaden. Plaggen wordt op zeer kleine schaal uitgevoerd. De oppervlaktes zijn veelal niet groter dan 10 m². De plaggen worden met een speciale schop, een z.g. plagschoffel, gestoken.

Onderzoek, evaluatie en voorlichting

Goed beheer is echter niet voldoende om de vegetatie met de orchideeën tot in lengte van jaren in stand te houden. Indien zich calamiteiten blijven voordoen, is het voortbestaan van de bijzondere vegetaties niet zeker. Om calamiteiten in de toekomst te voorkomen is voorlichting aan het uitvoerend personeel van de NS van groot belang. Om hiervoor het juiste instrumentarium in handen te krijgen is een evaluatierapport van belang. Daarom is door het Consulentenschap NBLF Drenthe in 1993 een rapport over de natuurwaarden langs het spoor opgesteld. Hiervoor is onderzoek verricht naar de actuele en potentiële natuurwaarden van de spoorbermen in Drenthe en aangrenzend Groningen en Overijssel. In het rapport worden alle waardevolle en potentieel waardevolle bermen besproken met de bijzondere soorten en hun populatieverloop besproken en wordt het gevoerde beheer geëvalueerd. Daarnaast worden aanbevelingen gedaan om het beheer te optimaliseren en uit te breiden en hoe calamiteiten voorkomen kunnen worden. Een

dergelijk goed toegankelijk rapport is van groot belang bij gerichte voorlichting. Naast schriftelijke en mondelinge voorlichting is voorlichting in het terrein zelf aan het uitvoerend personeel zeer belangrijk. Het zelf zien van orchideeën in HUN berm vergroot de motivatie om alles te doen om deze planten hier te houden.

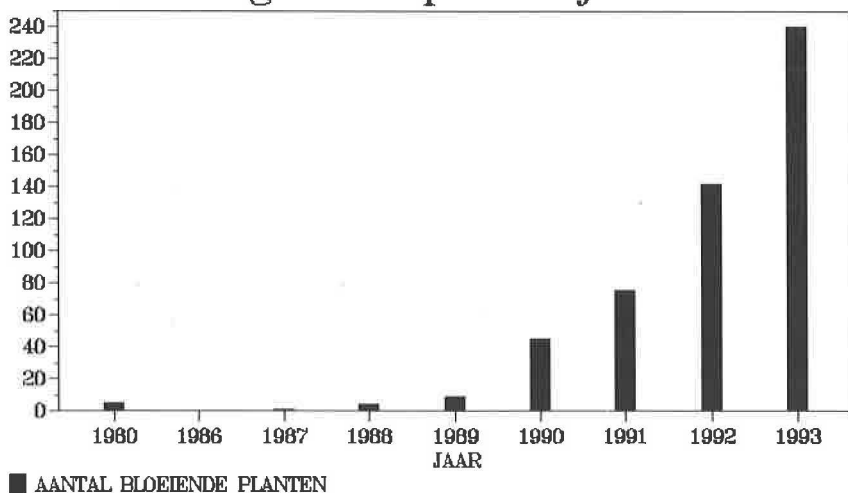
De meerwaarde van natuurrijke spoorbermen

Door diverse oorzaken, zoals het zeer geïntensiveerde agrarische gebruik van het omringende landschap, zijn veel natuurterreinen sterk in waarde verminderd. Veel bijzondere plante- en diersoorten zijn verdwenen. Het is dan ook opmerkelijk, dat sommige soorten zich in spoorbermen wel hebben kunnen handhaven. De opbouw van de spoordijk met b.v. lemig bodemmateriaal is hieraan debet. Hierdoor is de bodem iets minder gevoelig voor verzuring. Het behoud van bedreigde soorten in een berm is op zich al voldoende reden iets aan het beheer te doen - een beheer dat dient te leiden tot het behoud van de populatie. Het vóórkomen van bijzondere soorten kan nu en in de nabije toekomst van nog groter belang zijn, vanwege de zaadbronfunctie voor natuurterreinen waar de bijzondere soorten zijn verdwenen. Door het aanleggen van natuurontwikkelingsgebieden wordt het potentieel voor sommige soorten groter. Vanuit de bermen kunnen bijzondere soorten waaronder orchideeën zich in deze gebieden vestigen. De bermen vervullen op deze wijze de functie van ecologische verbindingszone. Het is aan te bevelen om langs het spoor stroken grond aan te kopen en zodanig in te richten en te beheren, dat de soorten uit de bermen zich ook hier kunnen vestigen, waardoor de populaties van b.v. orchideeësoorten ter plaatse zich kunnen vergroten en daardoor nog beter de functie van zaadbron voor in de nabijheid gelegen reservaten kunnen vervullen.

Slot

Door het nemen van initiatief, goede voorlichting en een betrekkelijk eenvoudig beheer is het mogelijk organisaties en personen positief te beïnvloeden om bijzondere natuurwaarden van terreinen zonder primaire natuurbehoudsdoelstelling toch te behouden. Sterker, door gericht ingrijpen kunnen waarden zelfs toenemen. Het enthousiasme van de plaatselijke beheerders, zo is in Drenthe gebleken, is bij het behalen van de eerste resultaten vaak groot genoeg om het succesvolle beheer voort te zetten. Het doel, het behoud van bijzondere levensgemeenschappen met b.v. Rode Lijstsoorten als *Platanthera bifolia* en *Dactylorhiza maculata* ssp. *ericetorum*, is alle inspanningen meer dan waard.

Populatieontwikkeling *P. bifolia* langs het spoor bij Pesse

Literatuur

- Hazenberg, W. 1993. Natuurwaarden langs het spoor in Drenthe. NBLF Drenthe, Assen.
Koster, A. 1987. De flora van de Nederlandse spoorwegen. Wageningen.
Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. 1990. Natuurbeleidsplan; regeringsbeslissing. Den Haag.

Naschrift

Het rapport "Natuurwaarden langs het spoor in Drenthe" is te verkrijgen bij het Consulentenschap NBLF Drenthe. Tevens is hier een handleiding voor het beheer van zeldzame plantesoorten (waaronder orchideeësoorten) langs sloottaluds te verkrijgen. Over de bestelvoorwaarden kunt u inlichtingen inwinnen bij mevrouw J. Froma. Het adres van het consulentenschap is Postbus 146, 9400 AC Assen.

H. Dekker
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen